

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 329.12 (477)

МОЙСІЄНКО В.М.

«ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ» ВІТЧИЗНЯНИХ ЛІБЕРАЛЬНИХ ПАРТІЙ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті досліджено витоки та генезу українських ліберальних партій наприкінці XIX – на початку XX ст. Здійснено порівняльний аналіз програм політичних партій і встановлено близькість українського лібералізму до соціал-демократії та до європейського ліберального руху, системи цінностей, вибудованих на ідеях про громадянське суспільство, правову державу, свободу особистості. Окреслено місце українських ліберальних партій у політичній системі Російської імперії як дійсно лівого ліберально-демократичного руху.

Ключові слова: ліберальні партії, програмові вимоги, Українська державність, автономія, федерація, громади, Українська демократично-радикальна партія.

Постановка проблеми. На рубежі XIX–XX століть у рамках загальноєвропейської еволюції лібералізму добре простежується тенденція до демократизації та розширення соціальної бази за рахунок залучення представників інтелігенції, до більш радикальних змін в ідеологічній царині та підготовці ґрунтовних та структурованих політичних програм. Відбувається досить швидка «європеїзація» національного лібералізму, який з одного боку інтенсивно очищувався від застарілих ідей, а з іншого – вбирав і переробляв найновіші ідеї західноєвропейської політичної науки. Варто також констатувати, що більшість діячів ліберальних партій розпочали свій шлях у політику через ознайомлення з ідеологічними постулатами реформістських течій в марксизмі.

Слід зазначити, що процес зміни старого, земського лібералізму, інтелігентським лібералізмом на початку XX ст., тільки набирив силу, ще не маючи достатнього досвіду, а ліберальні партії, хоч і з'явилися переважно у 1905 р., але процес їх генези продовжувався до 1917 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія українських політичних партій, у тому числі ліберальних, посідає важливе місце в сучасній історіографії. Діяльності ліберальних партій України присвячено прямо чи дотично ряд досліджень в українській історичній науці. Це статті та монографії таких вчених, як Андреев Д. О., Білоус А. О., Верстюк В. Ф., Гамрецький Ю. М., Донченко С. П., Кармазіна М. С., Катренко А. М., Козицький М. Ю., Кульчицький С. В., Курас І. Ф., Левенець Ю. А., Могильний Л. П., Солдатенко В. Ф., Стрілець В. В. та ін.

Для наукових праць останнього часу в цілому характерний різноманітний спектр поглядів на історичні події, намагання дати всебічну характеристику системним змінам, які мали місце в Україні на початку XX ст., їх проявам у питаннях діяльності ліберальних партій України.

Проте, для розуміння сутності та особливостей лібералізму в українських землях першорядного значення набуває проблема його виникнення, еволюції та сприйняття прогресивних європейських ідей. У контексті комплексного розгляду місця ліберальних партій у суспільно-політичному русі на межі XIX–XX століть вона ще не стала предметом студіювання в українській історичній науці.

Мета статті полягає в цілісній реконструкції організаційного та ідейного становлення і практичної діяльності українських ліберальних партій наприкінці XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Ідейно й організаційно український національно-визвольний рух почав формуватися в першій половині XIX ст., але тоді він не виходив за культурно-просвітницькі межі [1].

Поступове набуття ним політичних рис і формування відповідних організаційних структур відбувалося наприкінці XIX століття, коли українофіли почали переходити до

активної діяльності в масах і перейшли в опозицію до влади. Широкого розмаху рух набув спочатку в Західній Україні. Для Східної України рубежем політичної боротьби за визволення можна вважати утворення Революційної української партії (РУП), то на українських землях у Габсбурзькій імперії – утворення Русько-української радикальної партії (РУРП).

У Західній Україні ліберальне крило уособлювала Українська національно-демократична партія (УНДП), яка виникла 1899 р. та була найвпливовішою в Галичині. Виникнення УНДП ідейно та організаційно обумовлено 40-річною діяльністю народовців – течії української політичної думки, зорієнтованої на створення самостійної української держави. Членами партії були радикали, які не підтримували соціалістичні пріоритети своїх лідерів. Активно працювали в партії М. Грушевський, І. Франко, О. Барвінський, Є. Левицький, В. Охримович [2, 195].

Програма партії була зорієнтована на демократизацію політичного життя в Австро-Угорщині з використанням легальних парламентських засобів; рівноправності українського і польського населення в Галичині; містила пропозиції щодо поділу Галичини на українську (східну) і польську (західну) частини, приєднання Північної Буковини до Східної Галичини та утворення українського Коронного краю; запровадження прогресивного податку; захисту інтересів селян.

У спеціальній резолюції про Наддніпрянську Україну партія зазначала: “Будемо підтримувати, скріпляти та розвивати почуття національної єдності з російськими українцями та змагатися до витворення разом з ними культурної одноцільності; будемо серед російських українців підтримувати такі змагання, що ведуть до перетворення абсолютної російської держави в конституційно-федералістичну, оперту на автономії національностей” [2].

Якщо спробувати визначити основний зміст і спрямованість процесів, які відбувалися на той час в українському лібералізмі, то можна сказати, що це була зміна однієї системи цінностей, одного світогляду на інший, наближений до західноєвропейських понять про громадянське суспільство, правову державу, свободу особистості. Крім того, це була зміна одного покоління ліберальних діячів іншими [3, 293], які все ж починали свій шлях у політику із ознайомлення з марксизмом [4].

Українському рухові значною мірою притаманне поєднання соціалістичних і ліберальних ідей. Це відбилося, по-перше, у програмах партій, по-друге, в тому, що засновниками перших українських політичних гуртків і груп були представники молодого покоління інтелігенції, насамперед студенти, які не задовольнялися культурницькою діяльністю, а об’єднувались для політичної боротьби за національні права українського народу. Ці перші політичні утворення через нечисельність ще не відігравали помітної ролі в політичному житті. Головне, на чому слід наголосити з огляду на їх діяльність, – пропаганда української ідеї, яка широко подавалась у брошурах і відозвах, що поширювались серед населення. Найбільш послідовні й обгрунтовані вимоги мали: гурток «Українських соціалістів-федералістів» (1883–1888 рр.), «Тарасівці» (середина 80-х рр.), «Загальна українська безпартійна організація» (заснована 1897 р.), група «Українська соціал-демократія» (кінець 90-х рр.), «Група сільських робітників соціал-демократів Київської губернії» (друга половина 90-х рр.) [5, 420].

Так, восени 1897 р. за ініціативи колишніх громадівців В. Антоновича, О. Косинського та ін. у Києві відбулися нелегальні збори представників ліберальної інтелігенції, на яких було ухвалене рішення про створення всеукраїнської організації. Головна мета організації – об’єднання всіх свідомих сил і підготовка до виступу загальними силами за національні права українського народу [6, 40].

Фактично з 1897 р. у Києві діяв консультативний комітет підпільної «Української загальної організації» (УЗО), яка налічувала близько 500 осіб. Її діяльність мала

культурницький, патріотичний характер. Об'єднуючи активних українців у заснуванні книговидавництва та книгарень, улаштуванні святкування річниць Т. Шевченка, І. Котляревського, М. Лисенка та ін., вони сприяли зростанню самосвідомості українського народу [7, 9]. Крім того, УЗО встановила регулярні зносини між громадами і періодичні загальні з'їзди.

У 1898-1899 рр. у Києві відбулися перші два з'їзди студентських громад. Їх вимоги не виходили за межі буржуазно-демократичних свобод. Наприкінці 90-х рр. із цього кола вийшла у світ «Програма української національної партії». «В справах соціально-економічних, – зазначалося в програмі, – ми будемо працювати в душі такого ладу, в якому нема місця ні пану, ні мужику, а є місце загальноукраїнській національній сім'ї, що складається з рівних між собою за правом, можливо однаково забезпечених, національно-свідомих братів – робітників» [4, 40].

На цьому благодатному ґрунті в лютому 1900 р. у Харкові виникла Революційна українська партія, з неї з часом вийдуть партійні діячі різного спрямування – від соціал-демократичного до прокадетського. Зокрема, Д. Антонович, В. Винниченко, М. Вороний, Є. Голицинський, Д. Донцов, Д. Дорошенко, А. Жук, А. Левицький, О. Мицюк, С. Петлюра, М. Порш, В. Садовський, О. Скоропис-Йолтуховський, В. Степанківський, С. Черкасенко, В. Чеховський, М. Шаповал, М. Шалдун [4, 100].

Щодо суто ліберальних партій цього періоду, до яких історики відносять Українську демократичну партію (УДП) та Українську радикальну партію (УРП), то про історію їх створення написано достатньо. Проте одні автори вважають, що «певна радикалізація тактичних установок Революційної Української партії привела до розколу і відпадинню від неї правого крила. Восени 1904 р. на його базі була утворена Українська демократична партія (УДП) на чолі з Є. Тимченком, В. Чеховським, Є. Чикаленком». Тобто УДП – це праве крило Революційної української партії. Інші автори вважають, що Українська демократична партія створена за ініціативи колишніх діячів «Київської громади» [8, 80]. Але на думку переважної більшості авторів, УДП виокремилася у партію з Української загальної організації [9, 38].

Крім того, основа всіх зазначених партій – Громади. Але більш точною і детальною є така версія виникнення Української демократичної партії: після чергового з'їзду Української загальної організації (1902 р.) Рада нового складу, крім поточних справ, значну частину часу приділяла обмірковуванню платформи організації, на якій наполягав І. Стешенко. Старші члени УЗО В. Науменко та В. Беренштам доводили, що ніяких платформ чи програм виробляти не слід. Насамперед потрібно дотримуватися традиції, яка вимагає від членів громад праці на відродження нації. Введення до програми політичних, а тим більше соціально-економічних моментів приведе до руйнації всіх громад, оскільки їх члени не сприймуть ці положення.

Так, І. Стешенко констатував, що програма чи платформа не спричинить розколу, а тільки вилучить з УЗО крайні праві елементи. Після довгих міркувань, дискусій громадівці виробили проект платформи для винесення його на загальні збори. Ось його стислий зміст: «Організація вимагає автономії для України (національно-територіальної) та для інших складових частин Росії, яка повинна бути збудована на основі федерації цих складових частин (країв); вимагає парламенту для загальноросійських справ та краєвих сеймів і повної волі національного життя, української мови по всіх школах, в суді, адміністрації і т.д.» [10, 38].

Проект платформи поширили по всіх громадах для ознайомлення. З'їзд 1903 р. був надзвичайно бурхливим, оскільки проект викликав запальні дебати делегатів. Молодші громадівці пройнялися національною ідеєю платформи й підтримали її. Натомість звинуватили старших членів Організації, які вважали платформу занадто радикальною, і назвали їх «шкурниками» та «асиміляторами». Врешті-решт, після підрахунку голосів виявилось, що проект платформи ухвалений, хоч і незначною більшістю. Водночас Раді доручили обмірковувати проект про перетворення УЗО на партію – на зразок галицької

«Націонал-демократичної». Доручено було також докладно розробити програму партії і доповісти наступному з'їзду.

Старші члени УЗО В. Науменко і В. Беренштам, соціал-демократ І. Стешенко відмовилися вступити на другий рік у Раду, на їх місце обрали Б. Грінченка, С. Єфремова, Ю. Квасницького, М. Левицького, В. Чеховського та Є. Чикаленка. Взимку 1903-1904 рр. Рада переймалася майже виключно програмовими питаннями. Тепер уже не було поміж ними тих, хто виступав би проти програми і проти внесення соціально-економічного питання, адже замість платформи з'їзд ухвалив підготувати програму. Великих суперечок не сталося, хоча були точки зору помірковані, були й радикальні. Восени 1904 р. уже існувала Українська демократична партія (УДП). Керували нею О. Лотоцький, Є. Тимченко, В. Чеховський, Є. Чикаленко. Проект програми УДП був схвалений і поширений у громадах.

Водночас з УДП С. Єфремов, Б. Грінченко, М. Левицький, Ф. Матушевський створили Українську радикальну партію (УРП) [11, 95].

На з'їзді демократичної партії восени 1904 р. програму й назву було ухвалено незначною більшістю голосів. Програму видрукували як листівку – «Від Української демократичної партії». На першому місці в ній стояли вимоги демократизації суспільства:

«1. Заведення парламентського ладу, участь народу в державних справах. 2. Демократичні свободи». Далі йшлося про національне питання:

«3. Автономія України та Український Крайовий Сейм та Федерація Росії. За народами, які проживають на території України визнається рівне право з українцями на задоволення їх національних, економічних та культурних потреб».

Щодо економічних вимог записано: «4. Економічні питання: а) восьмигодинний робочий день, б) державну пенсію німецьким і т. д., в) прогресивно-прибутковий податок, г) знищення прав спадщини на заводах і фабриках. 5. Визнаючи, що орудувати землею мають тільки ті, що самі власноручно її обробляють, вважаємо конечним: а) передача казенних і т. д. земель до фонду крайового сейму, б) викуплення земель у поміщиків і передача їх за гроші селянам» [9, 39].

Програму підтримав Є. Чикаленко – великий землевласник, який у часописі «Сын Отечества» підкреслював: «Я впевнений, що в нашій хліборобській країні коли-небудь земля мусить перейти в руки народу, то краще її передати за викуп, ніж потім її повинні будуть відібрати безкоштовно, як радять пани-соціалісти» [12].

Зазначимо, що невдовзі в демократичній партії виникли дві течії, надто схожі на загальноімперські ліберальні партії, але протиріччя між ними полягали не в якомусь конкретному пункті програми, а в самій ідеології. Так, загальноросійська земська меншість, тобто октябристи, не визнавала нового ладу в Росії без угоди з «історичною» царською владою. А більшість – конституційні демократи – нічого від самодержавства не очікували. З ним кадети перебували у стані війни, тому сприймали будь-яких союзників проти уряду.

У цьому російські й українські ліберали були схожі. Тож, і серед українських лібералів назрівав розкол. Це був розкол між радикалами і поступовцями. А почалося все з непринципового питання – поширення літератури. Суперечка виникла між Б. Грінченком і В. Науменком. Фактично зітнулися два табори, які вони уособлювали: Б. Грінченко – радикалів, В. Науменко – поступовців. Остаточо розкол стався з ухваленням програми Української демократичної партії. Київська стара громада почала, як пише Є. Чикаленко, «саботаж»: більшість перестала сплачувати внески до Центральної організації, не хотіла посилати делегатів на з'їзди, взагалі перестала цікавитись партією».

Тому активні члени Київської старої громади М. Левицький, О. Юркевич вийшли з неї і намовляли Є. Чикаленка вийти з УДП, заснувавши нову Українську радикальну партію. Є. Чикаленко доводив, що це нелогічно: коли громади саботують УДП, то немає сенсу засновувати нову партію, і тримався старої УДП.

На березень 1905 р. УРП була майже реорганізована. Негайно з УДП до оновленої УРП перейшли всі радикальні члени. Головою став Б. Грінченко. На місце вибулих членів Ради УДП кооптували Є. Тимченка та В. Черняхівського. Більше охочих не знайшлося, оскільки стара Громада «саботувала», хоча з УДП вийшли всі лівіші члени. Цілком справдилося пророцтво В. Науменка щодо партійної програми.

Рада УДП умовила професора В. Антоновича написати записку для Київського університету, а професора Д. Багалія – для Харківського, а коли останній відмовився за браком часу, то на прохання Ради її склав професор М. Сумцов. Рада також домовилася з М. Молчановським, правителем канцелярії Західного краю, і він підготував записку про необхідність скасування закону 1876 р. [4].

На черговому з'їзді Української демократичної партії у квітні 1905 р. розглядалися лише два питання: майбутній земський з'їзд і громадська діяльність. Делегати звернулися з відозвою до земців України і заявою до їхнього з'їзду в Москві («Заява УДП з'їзду земських й думських депутатів в Москві 6 липня 1905 року й Установчим зборам»). У цьому документі, крім звернення, була вміщена також програма УДП. Із попередньою вона мала деякі розбіжності. Наприклад, вимоги щодо автономії розширені та доповнені конструктивними порадами, як це краще зробити. Докладніше викладені економічні питання та аграрна реформа [9, 43].

Отже, УДП проводила політичну роботу серед різних верств населення, зокрема робітників. Щодо Української радикальної партії, то вона згуртувалася навколо Б. Грінченка, Ф. Матушевського, М. Левицького, які енергійно залучилися до написання партійної літератури. Для її видання Ф. Матушевський поїхав до Львова, де й були надруковані програми Української демократичної та Української радикальної партій та інша література. Програми цих партій тотожні, крім економічного напрямку. Річ у тім, що УДП робила акцент на політичні питання, а УРП – на соціально-економічні. Саме це їх роз'єднало, а згодом об'єднало в Українську демократично-радикальну партію. Хоча УРП мала розгорнуту економічну програму, це не приваблювало широкі кола інтелігенції чи народні маси. Старші члени громад були байдужі до програми, проте залишалися в УДП, а молодші перейшли до УРП.

Молодь переходила до Української соціал-демократичної партії (УСДРП) і публічно виступала проти лідера УРП Б. Грінченка. Останній викликав на суд честі представника молоді. Обвинувачем виступив молодий В. Антонович. Суд ще більше поглибив антагонізм між соціалістами і радикалами [13, 25].

Розкол гальмував як діяльність демократів, так і діяльність радикалів. Б. Грінченко це розумів і тому з середини 1905 р. неодноразово висував ідею об'єднання обох партій. Є. Чикаленко також розумів, що об'єднати партії складно, але що це має відбутися, не мав сумніву. Демократи вимагали від Б. Грінченка каяття і розпуску УРП, крім того, щоб до УДП він увійшов на загальних засадах. Б. Грінченко, у відповідь, домагався монополії для своєї партії на видавничу справу й ухвалення саме платформи УРП з економічних питань. Але поступово дійшли згоди і вирішили, що УРП увійде до федерації УДП на засадах автономії. Нова партія мала називатись Українська демократично-радикальна партія [14].

Також постановила провести агітаційну роботу в провінційних громадах за це рішення, щоб делегати приїздили на наступний з'їзд уже поінформовані. Подібну постанову ухвалила й радикальна партія.

Восени 1905 р. на з'їзді Української демократичної партії делегати від громад одноголосно постановили – об'єднати УДП з УРП з огляду на вибори до І Державної Думи і неможливість здійснювати видавничу діяльність. Обраній комісії з трьох осіб – І. Шраг, С. Тимченко, Є. Чикаленко – доручили виробити умови об'єднання і йти на поступки, але обов'язково об'єднатися. Дійсно, комісія врахувала ці побажання. Нова програма, нині вже Української демократично-радикальної партії, виглядала так: частина, де йшлося про державний устрій і соціальні питання, запозичена з програми демократичної партії, а економічна – з програми УРП. Членів Ради УРП ввели до складу УДП на рівноправних засадах.

Восени 1905 р. відбувся об'єднавчий з'їзд Української демократично-радикальної партії. Як писала газета «Хлібороб»: «Прочитавши програму УДП та УРП, загальні збори постановили злучитися в одну партію, вибрали делегатів для спільної комісії (Ради)» [14]. Цей з'їзд також розробив докладний план дій на виборах та вимогу до уряду щодо української мови. Крім цього, збори визнали за потрібне скликати незабаром Всеукраїнський з'їзд (без різниці партій) для обміркування спільних справ, зокрема щодо створення культурницьких товариств та про негайне заснування кафедр української мови, літератури, історії в Київському, Одеському, Харківському університетах. Визнано також, що у справах просвіти потрібно заснувати безпартійні культурні товариства «Просвіти». З тим, щоб і товариства, маючи один статус, злучились згодом у Всеукраїнську Спілку [15]. На другому засіданні були обрані делегати на з'їзд поневоленних народів, який мав відбутися 18 грудня у Петербурзі. Делегатам доручено пояснити загальні підвалини заведення автономного ладу, а також порушити питання про влаштування федеративного суду для розв'язання непорозумінь між народами Росії. Щодо військового стану в Польщі з'їзд висловив своє співчуття такою телеграмою: «УДРП щирим серцем вітає братів поляків у їх боротьбі за автономію рідного краю, гаряче протестує проти насилля уряду, яке виявилось у заведенню військового стану» [9, 46].

Отже, УДП і УРП з 1905 р. уже не окремі організації, вони перетворюються на єдину Українську демократично-радикальну партію, де об'єдналися всі українські національно свідомі елементи. На наступному з'їзді (жовтень 1906 р.) представники губернських комітетів із Києва, Одеси, Полтави, Чернігова, Катеринослава, Харкова і деяких інших повітових міст переглянули програму та статут партії і внесли незначні зміни. Новий статут визнав за можливе членам УДРП брати участь в інших партіях.

Але взаємодія між УДРП і кадетами мала, скоріше, локальне значення, не набувши характеру централізованого співробітництва, оскільки кадети не сприймали тези про автономію України. На їхню думку, рішення стосовно питань національно-політичної автономії потрібно приймати окремо – в кожному конкретному випадку. Та попри все, членами Київської обласної групи конституційно-демократичної партії були такі лідери громад, як редактор «Київської старовини» В. Науменко, професор Київського університету І. Лучицький, барон Ф. Штейнгель. У Харкові до кадетів належав професор Д. Багалій, у Полтаві письменник В. Короленко [16].

А Катеринославська і Полтавська організації кадетів уклали угоду з УДРП на основі “принципу федерації і вимог автономії України” [17].

Варто також звернути увагу на постійну співпрацю українських соціал-демократів, російських, а згодом і соціал-революціонерів з українськими ліберальними партіями. Це особливо добре буде видно у 1917 р. А в 1906-му в Києві соціал-демократ С. Петлюра, рекомендований М. Грушевським, влаштовується до щоденної української газети «Рада», яка перебувала під впливом Української демократично-радикальної партії [18, 27]. Це вже вдруге С. Петлюра зітнувся з українським лібералізмом, що, поза сумнівом, відіграло не останню роль у формуванні його поглядів, а надалі – співпраці з тупівцями і соціалістами-федералістами в 1912–1917 та 1919–1920 рр.

Висновки. Таким чином, українські ліберальні партії мали декілька джерел: Громади, Українська загальна організація, Революційна українська партія. З цього випливає, що в українському ліберальному русі з самого початку поєднувались ліберальні ідеї з соціал-демократичними.

Як видно з наведених історичних фактів, в Україні на одному й тому ж ґрунті зросли український і російський лібералізм, щоправда український лібералізм спирався більше на громади, а російський на земства, хоч чіткої межі не було. Але ця специфічна риса виникнення українського лібералізму з Громад і Української загальної організації створила певні умови для появи розбіжностей між українським і російським лібералізмом і, разом з

тим, зблизила українські партії різного спрямування. Крім того, не треба забувати, що керівники усіх українських партій в переважній більшості починали свій шлях у політику з вивчення марксистського доробку. А наявність у Російській імперії складної політичної ситуації говорить про умови, в яких приходилось працювати українським лібералам. Напевно, що їх тактика поступовості в цих умовах була найбільш придатною.

Список використаної літератури:

1. Калмакан І., Бриндак О. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ ст.: Дослідження. – Одеса: АСТРОПРИНТ, 1997. – 191 с.
2. Політична історія України. Посібник / За ред. В.І. Танцюри. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 488 с.
3. Политическая история России: Учебное пособие / Отв. ред. проф. В.В. Журавлев. – М.: Юристъ, 1998. – 696 с.
4. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні: У двох томах. – Т. 1: Революційна Українська партія (РУП). – К.: Книгоспілка, 1926. – 388 с.
5. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Генеза, Довіра, 1996. – 942 с.
6. Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К.: Наукова думка, 1978. – 313 с.
7. Історія України: Курс лекцій. Ч. 3. Початок ХХ ст. – 1939 р. / Б.П. Ковальський, В.В. Киричук, В.О. Солодько та ін. – К.: ІСДО, 1994. – 176 с.
8. Дорошенко Д.І. Война и революция на Украине // Революция на Украине по мемуарам белогвардейцев. Репринтное воспроизведение издания 1930 г. – К.: Изд-во политической литературы Украины, 1990. – С. 64 – 98.
9. Голубицький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ століття: дослідження. – К.: Вид-во “Смолоскип”. – 1996. – 123 с.
10. Самостійна Україна: Збірник програм українських політичних партій початку ХХ століття. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – 82 с.
11. Політична історія наприкінці ХІХ ст. / А.М. Черненко, І.О. Кривий, Л.Є. Беренштейн та ін. – К.: УМК ВО, 1991. – 96 с.
12. Борисенко В.А. До питання про Революційну Українську Партію // Наукові праці з питань політичної історії. Вип. 169. – К.: Либідь. – 1991. – С. 29 – 31.
13. Переписка с Департаментом полиции и приставами полицейских участков о Мельдельштаме. Список депутатов Государственной Думы – кадетов. – ЦДІА України м. Київ. – Ф. 274. – Оп. 5. – Од.зб. 3. – 15 арк.
14. Донченко С.П. Ліберальні партії України до 1907 р. // Грані. – 2003. – № 5. – С. 41 – 46.
15. Сарбей В.Г. Рецензія на книгу В. Головченка “Від “Самостійної України” до Союзу Визволення України: Нариси з Історії Української Соціал-Демократії початку ХХ ст.” // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 138 – 141.
16. Рада. – 1906. – 17 листопада.
17. Члены Киевского комитета конституционно-демократической партии и переписка. – ЦДІА України м. Київ. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Од.зб. 557. – 227 арк.
18. Голубицький О. Шлях до звиятиги // Симон Петлюра та українська національна революція. Збірник праць другого конкурсу петлюрознавців України. Упорядкування та передмова Василя Михальчука. – К.: Рада. – 1995. – 368 с.

Reference

1. Kalmakan, I. & Bryndak, O. (1997). *The origin and evolution of the national party system in Ukraine in the twentieth century: Research*. Odesa, Ukraine: ASTROPRINT.
2. Tantsyura, V.I. (Ed.). (2001). *The political history of Ukraine. Manual*. Kyiv, Ukraine: Publishing Center "Academy".
3. Zhuravlev, V. V. (Ed.). (1998). *Political History of Russia: Textbook*. Moscow, Russia: Yuryst's.
4. Hermayze, O. (1926). *Essays on the history of the revolutionary movement in the Ukraine, in two volumes* (Vols. 1). Kyiv, Ukraine: Knyhospilka.
5. *Mala entsyklopediya etnoderzhavoznavstva*. (1996). Kyiv, Ukraine: Heneza, Dovira.
6. Kuras, I.F. (1978). *The triumph of proletarian internationalism and the collapse of the petty-bourgeois parties in the Ukraine*. Kiev, Ukraine: Naukova dumka.
7. Koval'skyu, B.P., Kyrychuk, V.V. & Solod'ko, V.O. (1994). *History of Ukraine: Lectures. Part 3. The beginning of the twentieth century – 1939*. Kyiv, Ukraine: ISDO.
8. Doroshenko, D.I. (1990). War and Revolution in Ukraine. In N. N. Popova (Ed.). *Revolution in Ukraine on the memoirs of the Whites*. Kiev, Ukraine: Izd-vo politicheskoy literaturyi Ukrainyi.
9. Holubys't'kyu, O., Kulyk, V. (1996). *Ukrainian political movement in Naddnipyrianshchyni late XIX - early XX century: study*. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo “Smoloskyp”.

10. *Independent Ukraine: Collection programs of Ukrainian political parties early twentieth century.* (1991). Ternopil', Ukraine: Redaktsiyno-vydavnychy viddil upravlinnya po presi.
11. Chernenko, A.M., Kryvyi, I.O. & Berenshteyn, L.Ye. (1991). *The political history of the late nineteenth century.* Kyiv, Ukraine: UMK VO.
12. Borysenko, V.A. (1991). On the issue of Ukrainian Revolutionary Party. *Scientific works on issues of political history*, 169, 29 – 31.
13. *Correspondence with the Police Department and police officers of police stations Meldelshtame. List of the State Duma – the Cadets.* F. 274. Des. 5. Act. 3, 15. (in Ukr.).
14. Donchenko, S.P. (2003). Liberal parties in Ukraine to 1907. *Grani*, 5, 41 – 46.
15. Sarbey, V.H. (1998). Book Review V. Holovchenko "From "Independent Ukraine" to the Union for the Liberation of Ukraine: Essays on the History of the Ukrainian Social-Democracy early twentieth century". *Ukrainian Historical Journal*, 2, 138 – 141.
16. *Rada.* (1906). Kyiv, Ukraine.
17. *The members of the Kiev Committee of the Constitutional Democratic Party and correspondence.* F. 1439. Des. 1. Act. 557, 227 (in Ukr.).
18. Holubys'kyi, O. (1995). The road to victory. In V. Mykhal'chuk (Ed.), *Symon Petlyura and Ukrainian national revolution. Proceedings of the second contest petyuroznavisiv of Ukraine.* Kyiv, Ukraine: Rada.

MOYSIYENKO Vasyl Mykolayovych, Candidate of Sciences (History), Professor, First vice-rector, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: moysiyenko@gmail.com

“EUROPEANIZATION” OF NATIVE LIBERAL PARTIES AT THE END OF THE XIX AND THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

Abstract

Posing of the problem. Between the XIXth and the XXth centuries as part of the general European trend of liberalism, one can clearly trace the tendency towards democratization and expansion of the social basis through the involvement of broad masses of intelligentsia, towards more radical changes in the ideological sphere, and the preparation of better substantiated and structured political programs. A fairly quick “Europeanisation” of national liberalism takes place, which, on the one hand, was intensively cleansed of outdated ideas, and on the other hand, absorbed and reprocessed the newest ideas of Western European science and Reformist trends in Marxism. **The purpose** of the research is to perform a holistic reconstruction of organizational and ideal establishment and practical activity of the Ukrainian liberal parties in the late XIXth – early XXth century. **Research methods.** The article employs specific-historical methods: historical-genetic, comparative historical, historical-typological, problem-chronological, synchronic, diachronic, retrospective ones. Also applied were interdisciplinary methods and the methods borrowed from other social-political disciplines and the humanities: systemic-structural, classification, verification, and statistical ones. **Scientific novelty of the research results.** The research includes the completed comparative analysis of program requirements of the liberal parties of Ukraine. The causes of differences between the Ukrainian and Russian liberals are shown. The position of the liberals on the national issue is researched. Various social-political factors are examined, which might influence the liberal parties of Ukraine. **The main results of the research.** This article is a comprehensive research of the beginnings and the genesis of Ukrainian liberal parties of the end of the XIX and the beginning of the XX centuries. The article contains a comparative analysis of political parties programs and shows the proximity of Ukrainian liberalism to both socialist-democracy and European liberal movement. It also describes location of Ukrainian liberalism in the system of political parties as a true left-wing liberal-democratic movement. **Conclusions and concrete suggestions of the author.** At the turn of the XIX and the XX centuries in Ukraine, Ukrainian and Russian liberalism appeared on the same basis. However, Ukrainian liberalism rested mostly on communities, while Russian liberalism rested mainly on “zemstva” (counties), with no clear distinction between them. The specificity of Ukrainian liberalism as emerging out of communities and Ukrainian non-political organization created conditions that accounted for dissimilarity between Ukrainian and Russian liberalism and, at the same time, put closer Ukrainian parties of different wings. Apart from this, most leaders of Ukrainian political parties started their political career as social democrats that took ideas and values of European social movement.

Key words: Liberal parties, programmatic requirements, Ukrainian state, autonomy, federation, community, Ukrainian democratic-radical party.

Одержано редакцією 10.02.2017
Прийнято до публікації 02.05.2017